

Schakt för optofiberkabel i närheten av Heliga Trefaldighets kyrka i Arboga

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Arboga 34:1
Hamngatan, Hökenbergsgränd, Kyrkogatan, Smedjegatan och Nygatan
Arboga stadsförsamling
Västmanland

Ulf Alström

Innehåll

Sammanfattning.....	1
Inledning.....	2
Målsättning.....	2
Undersökningsresultat.....	3
Tolkning och utvärdering.....	5
Referenser	6
Kart- och arkivmaterial	6
Otryckta källor	6
Litteratur	6
Tekniska och administrativa uppgifter.....	6
Kartfigur.....	7
BILAGA.....	8
Bilaga 1. Fyndtabell.	8

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Pipskaftsfragment från Kyrkogatan. (Bild U. Alström.)

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISBN:978-91-7453-125-1

Västerås 2012.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård har under nära ett års tid genomfört en arkeologisk antikvarisk kontroll p.g.a. grävningsarbeten för fiberkabel i centrala Arboga. Genomgående har schaktet inte varit så djupt att den ursprungliga marknivån påträffades. Däremot grävdes tre små schakt av arkeologisk kontrollant för att utröna kulturlagertjockleken. På två platser, sektion 1 och 2 i Kyrkogatan, kunde den ursprungliga marknivån vägas av. Den låg på cirka 6,50 m ö h. Kulturlagren var cirka 0,6–0,8 m tjocka som mest. I schaktets östra del i Hamngatan fanns inga bevarade kulturlager. Här har markytan jämnats ut varför även kulturlagren försvunnit.

Fynden antyder att markexploateringen kring den forna konventkyrkan tog fart först efter reformationen och konventets nerläggning. Två ¹⁴C dateringar styrker hypotesen att området först under 1500 och 1600- talen får en annan bebyggelseinriktning.

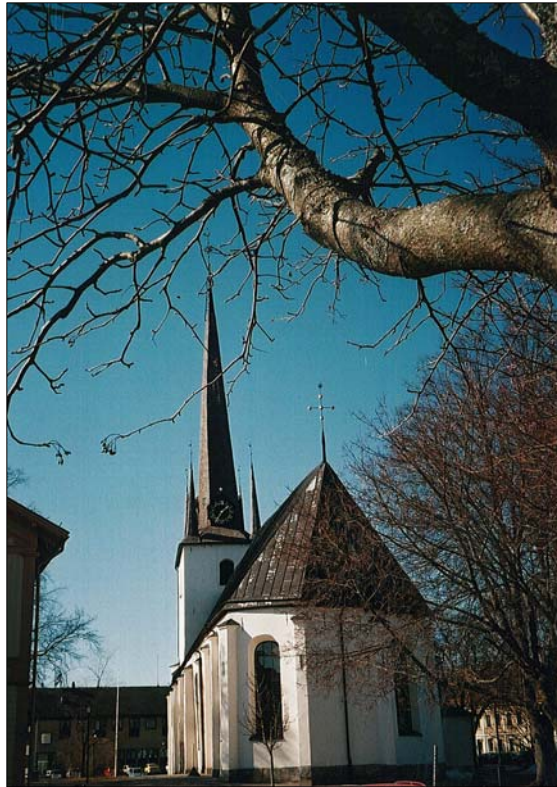
Någon bebyggelse kring Franciskanernas anläggning, dvs. under 1200–1530 talet, har förmodligen inte förekommit eftersom hela fyndmaterialet är av senare datum dvs. 1600-talet och framåt.

Inledning

På grund av schaktningar för fiberkabel i centrala Arboga har Stiftelsen Kulturmiljövård utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll. Arbetet i centrala Arboga sammanföll med andra kabelgrävningar i stadens ytterområden, dvs. utanför fornlämningsområdet 34:1, varför den antikvariska kontrollen sträckte sig över en lång tidsperiod. Arbetet utfördes under perioden mars t.o.m. september 2011. Den 21 och 22 december utfördes en antikvarisk kontroll på en sträcka tvärs över Hökensbergsgränd inom samma projekt. Sträckan var en tilläggsbeställning.

Den arkeologiska antikvariska kontrollen utfördes efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län 2011-03-07 (dnr: 431-265-11).

Arbetet beställdes av Tele2 Sverige AB som också bekostade den arkeologiska antikvariska kontrollen.

Figur 1. Heliga Trefaldighets kyrka i Arboga där det öster och norr om kyrkan grävdes för fiberkabel. (Foto från öster U. Alström.)

Målsättning

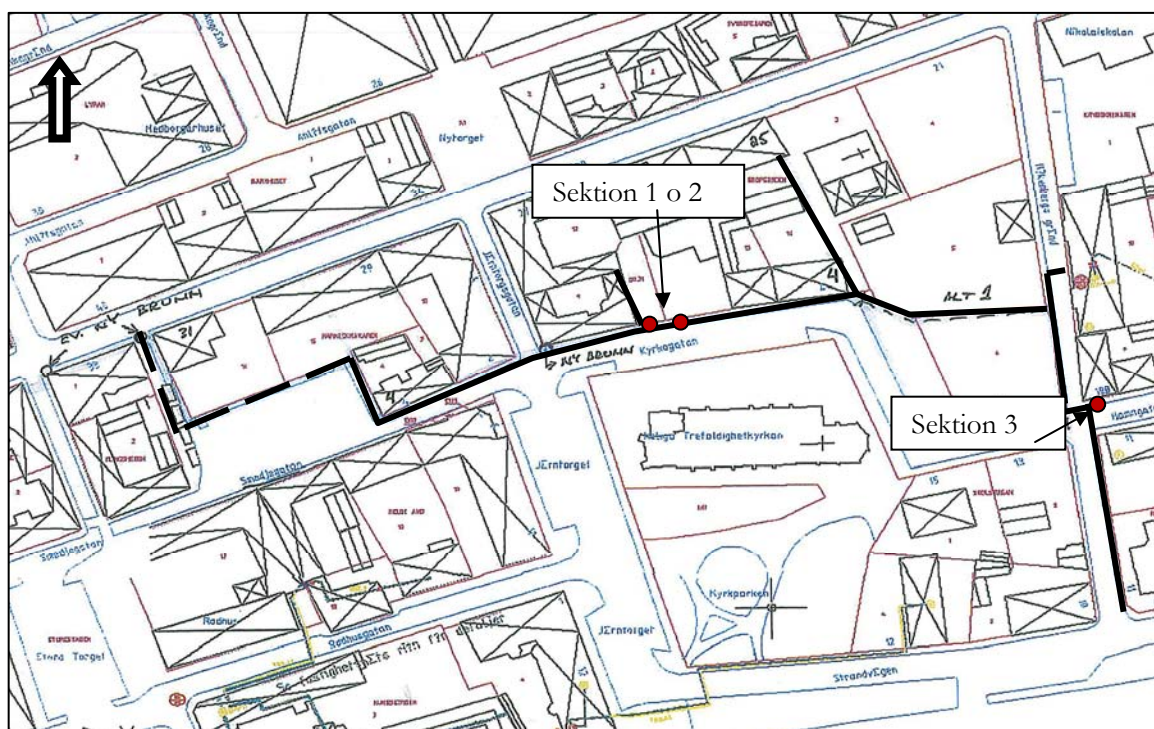
Målsättningen med den arkeologiska antikvariska kontrollen var i första hand att skydda fornlämningen från skada. Om fornlämningen skulle beröras av schaktningarna skulle dessa dokumenteras med hjälp av plan- och sektionsritningar.

Kulturlager och anläggningar skulle avgränsas i schaktet och karaktäriseras om möjligt. Likaså var en datering av kulturlagren av vikt. Detta gällde särskilt schaktsträckorna öster och norr om kyrkan där kunskapsnivån om Arbogas historia är bristfällig.

Schaktsträckan i kvarteret Harneskmakaren och Nygatan övervakades mycket extensivt eftersom kunskapsläget där är bättre. Nyligen genomfördes en antikvarisk kontroll i kvarteret Harneskmakaren i samband med en provtagning med hjälp av skrubborr för att utröna om marken i kvarteret var förorenad. Borrproverna visade att det i kvarteret fanns upp till 1 m tjocka kulturlager med äldsta dateringar till 1200–1300-talen (Alström 2011a). Kulturlagren låg under ett sentida påfört fyllnadslager varför schaktningarna för kabeln inte skulle påverka kulturlagren. 2002 utfördes en schaktningsövervakning i Nygatan varvid sentida fyllnadslager påträffades i schaktet (Alström 2002). 1991 undersöktes delar av kvarteret Harneskmakaren. Resultatet visar på kulturlager och anläggningar från 1200-talet och senare (Anund 1995).

Viktiga schaktsträckor var alltså de som låg i Hökenbergsgård, Kyrkogatan och delar av Hamngatan (figur 2).

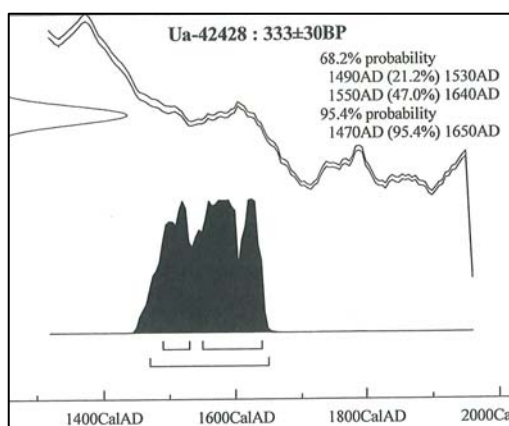
Undersökningsresultat

Figur 2. Schaktsträckningen för optofiberkabeln markerad med svart linje. Röda punkter markerar platserna för sektionsritningarna där också ben insamlades för ^{14}C dateringar av de först ansatta kulturlagren. (Schaktplan cirka 1:2 000. Grundkarta från förfrågningsunderlaget.)

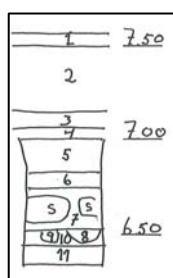
Schaktet för optokabeln var cirka 460 m långt. Djupet varierade mellan 0,3 och 0,6 m. Överlag överstred bredden inte 0,4 m.

Sträckan efter Hökenbergsgränd påverkade endast sentida, påförda, grus- och sandlager. Endast en cirka 10 m lång sträcka i Hamngatan övervakades p.g.a. topografiska skäl, vilket berodde på att den ursprungliga markytan låg direkt under sentida grus- och sandlager. Däremot fanns tillräcklig arkeologisk information i hörnet Hökenbergsgränd och Hamngatan (figur 2) Här dokumenterades en sektion av schaktväggen och ett ben togs tillvara för ¹⁴C datering av det äldsta avsatta kulturlagret. Här grävdes schaktet ner till cirka 0,8 m under nuvarande markyta. Överst låg ett 0,4 m tjockt lager av osorterat åsmaterial. Därefter följde ett 0,3 m tjockt kulturlager med träflis. Därefter vidtog ett kulturlager med tegel och kol som var 0,1 m tjockt. Detta lager låg direkt på den rena blåleran. (Den enkla lagerföljden utgjorde skäl till att inte ta med sektionen i rapporten). Från detta lager togs en benbit för datering av det äldsta avsatta kulturlagret. Dateringen av benbiten visar att området förmodligen togs i bruk under 1500-talet.

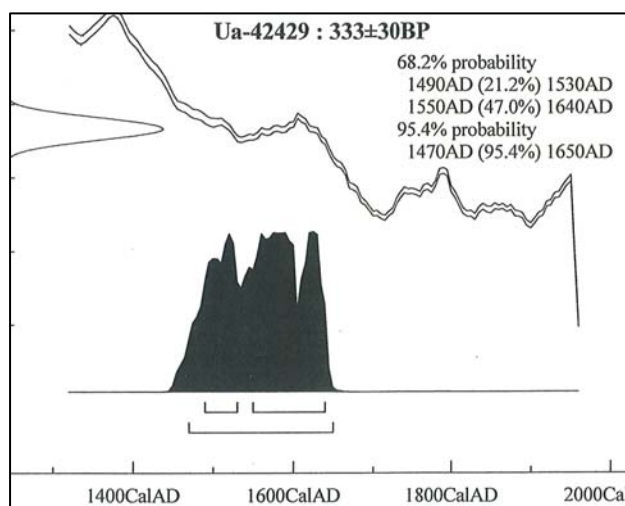
Figur 3. ¹⁴C dateringen visar med 95% säkerhet att djuret som benbiten kommer ifrån slaktades under perioden 1470–1650 vår tideräkning (Possnert 2011).

Efter hela Kyrkogatan påträffades kulturlager. Schaktet var mellan 0,3–0,6 m djupt. På de grunda sträckorna följde schaktningarna äldre kabelgrävningar. De fynd som påträffades bestod av yngre rödgoods samt kritpipsfragment. På två platser efter Kyrkogatan (figur 2 sektion 1 och 2) grävdes två provschakt för hand i syfte att dokumentera den totala lagerföljden samt att få material från de äldsta lagren för ¹⁴C.

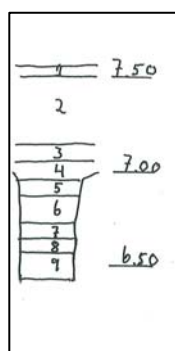
Figur 4. Profilritning mot norr. Sektion 1 (figur 2). 1. Asfalt, 2. Bärlager, 3. Gråbrun jord med inslag av sten- och tegelflisor, 4. Rödbrun sandig jord, 5. Brun fet sandig jord med stort inslag av förmultnat organiskt material, 6. Gråbrun lerig sandig jord med organiskt material, 7. Gråvit sandig lerig morän med stenar, 8. Gråbrun jord med stort inslag av organiskt material, 9. Grå lera med stänk av kalkbruk, 10. Grå lera med kalkbruksfragment och enstaka ben, 11. Grå lera med kolinslag som ligger direkt på ren grålera. (Skala 1:40.)

Från lager 10 insamlades ett ben för ¹⁴C datering (figur 5). Med 95 % säkerhet kommer benet från ett djur som slaktades (avled) under perioden 1470–1650 vår tideräkning. Man får därmed anta att lager 10, som benet påträffades i, kan dateras till den perioden. De två ¹⁴C proverna från Hamngatan och Kyrkogatan har för övrigt exakt lika kurvor varför man får anta att området kring Heliga Trefaldighets kyrka förmodligen började utnyttjas mer intensivt under 1500-talet. Man kan kanske till och med koppla ihop utnyttjandet av området kring kyrkan med att franciskanernas konvent upphörde 1528. Då blev kyrkan en vanlig församlingskyrka och konventets mark övertogs av bl.a. Gustav I som ansåg sig kunna disponera klostervallen (Ljung 1949). En liknande utveckling i området väster om kyrkan, i kvarteret Helge And, har kort diskuterats i samband med dokumentationen av kulturlager i ett fjärrvärmeschakt (Alström 2011b).

Figur 5. ¹⁴C dateringen visar med 95% säkerhet att djuret som benbiten kommer ifrån slaktades under perioden 1470–1650 vår tideräkning (Possnert 2011).

Något öster om sektion 1 ritades en profil av sektion 2 (figur 2). Även på denna plats handgrävdes ett schakt ner till den ursprungliga marknivån.

Figur 6. Profilritning mot norr. Sektion 2 (figur 2). 1. Asfalt, 2. Bärlager, 3. Rödbrun jord med inslag av tegelflisor, 4. Tegelkross blandat med sand, 5. Lager med kalk och sand, 6. Grå lerig jord med inslag av sten och tegelflis, 7. Brun-beige lera med inslag av kalk, kol, sand och tegel, 8. Grå lera med ett större inslag av kolstänk och tegelflisor, 9. Grå lera med inslag av kolstänk och tegelflisor. Under lager 9 påträffades ren grå lera. (Skala 1:40.)

De båda sektionsritningarna visar att den ursprungliga markytan låg på cirka 6,30 meter över havet.

En mängd fynd insamlades från kabelschaktet. Den största fyndkategorin var keramik av yngre rödgodstyp. Även kritpipsfragment och sentida stengods påträffades. Fynden och ¹⁴C dateringarna kompletterar varandra och visar på att området utvecklades efter Franciskanerkonventets upphörande.

Schaktsträckorna inne i kvarteren påverkade endast moderna gruslager.

Tolkning och utvärdering

Området kring Heliga Trefaldighets kyrka tycks ha utvecklats efter konventets avhysning på 1530-talet. Exploateringstrycket avspeglas i en kraftigare lagertillväxt där keramiken av yngre rödgodstyp och flera kritpipsfragment talar för att en annan verksamhet etableras i området. Från Franciskanernas tid påträffades inte ett enda föremål. Hur området utvecklades går naturligtvis inte att säga med säkerhet. Därtill är schaktets bredd inte tillräcklig. Man kan dock konstatera att inga spår av hantverk påträffades i kulturlagren.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan Arboga 10G:60. Skala 1:20 000.

Otryckta källor

Possnert, J., 2011. Resultat av ¹⁴C datering av obränt ben från Arboga, Västmanland. Ångströmlaboratoriet. Uppsala universitet.

Litteratur

Alström, U., 2002. Nygatan i Arboga. Kulturmiljöavdelningen Rapport 2002:A66. Västmanlands läns museum. Västerås.

Alström, U., 2011a. Provbörningar i Arboga. Provtagning med skruvborr för analys av förorenad mark. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2011:14. Västerås.

Alström, U., 2011b. Ett fjärrvärmeschakt i Arboga. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2011:12. Västerås.

Anund, J., 1995. Medeltida bebyggelse och reglering i Arboga. En stadsarkeologisk undersökning i kvarteret Harneskmakaren. UV Uppsala Rapport 1995:28. RAÄ.

Ljung, S., 1949. Arboga stads historia. Arboga.

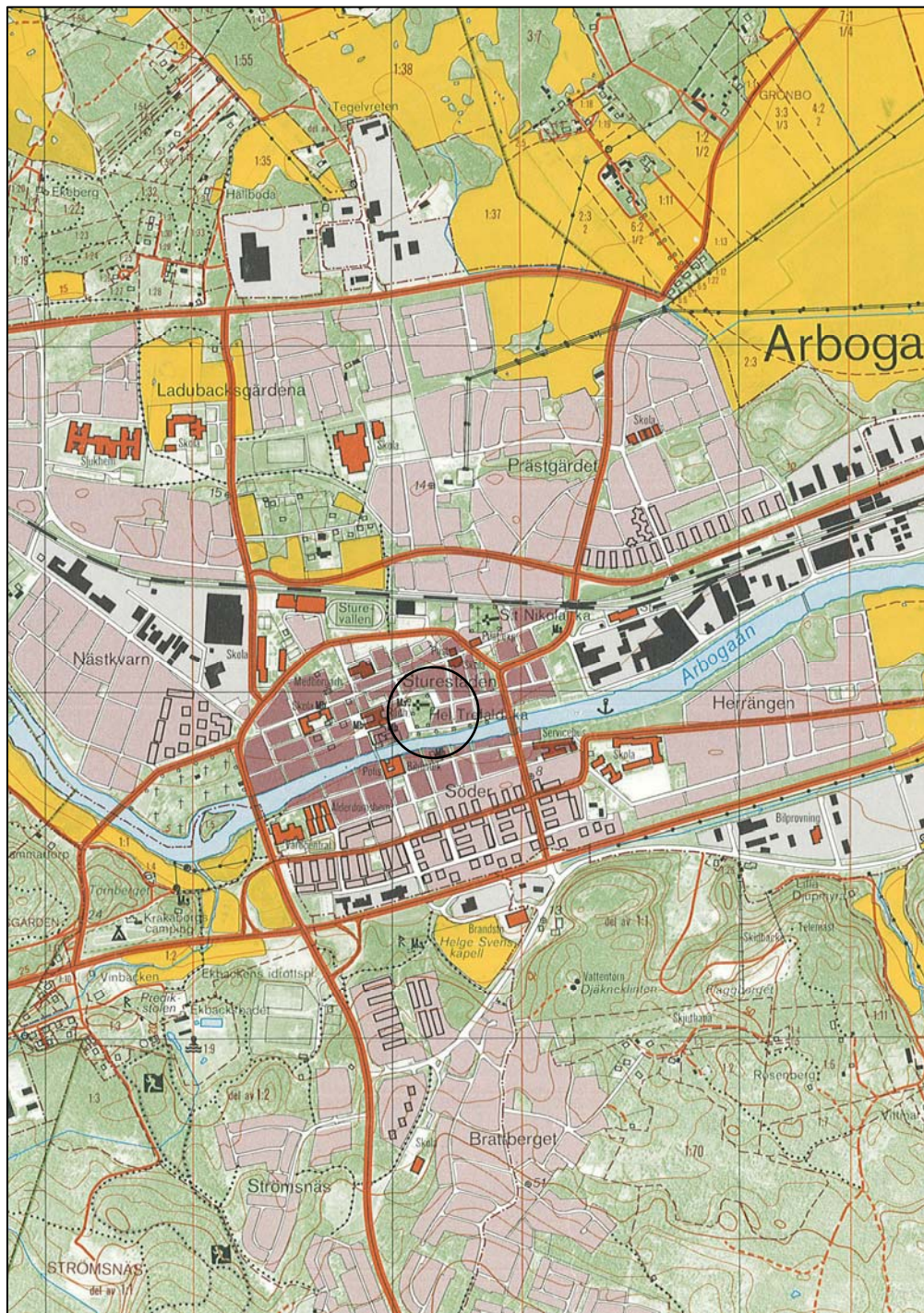
Tekniska och administrativa uppgifter

KM projekt nr:	KM 11027
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-265-11 2011-03-07
Undersökningsperiod:	Mars – december 2011
Exploateringsyta:	Cirka 460 löpmeter schakt
Personal:	Ulf Alström, Jonas Ros
Belägenhet:	Hamngatan, Hökenberggränd, Kyrkogatan, Smedjegatan, Nygatan
Ekonomisk karta:	Arboga 10G:60
Koordinatsystem:	-
Koordinater:	-
Höjdsystem:	Rikets
Inmättningsmetod:	Manuell
Dokumentationshandlingar:	1 foto, 2 profiler, 1 schaktplan förvaras på VLM
Fynd:	Fynden F1–F10 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning

Kartfigur

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

Figur 7. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur Ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fynd-nr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fyndomständighet
1	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	270	6	8	Från sträckan Hamngatan
2	Keramik	Lera	Glaserat vitbrännande lera	190	1	6	Från sträckan Kyrkogatan
3	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	312	8	10	Från sträckan Kyrkogatan
4	Kritpipa	Lera	Skaftdelar	20	-	6	Från sträckan Kyrkogatan
5	Keramik	Lera	Stengods. Dekorerad	50	1	5	Från sträckan Hökenbergs gränd
6	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	98	4	4	Sektion 1 lager 4
7	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	21	2	2	Sektion 1 lager 5
8	Kritpipa	Lera	Skaftdelar	10	3	3	Sektion 1 lager 5
9	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	25	1	1	Sektion 2 lager 5
10	Keramik	Lera	Glaserat y. rödgods	5	1	1	Sektion 2 lager 8